

- एखाद्या भौगोलिक क्षेत्रावर 30% < झाडे, झुडपे, वेलींचे आच्छादन असेल तर त्यास वन म्हणतात.
- डोंगराळ प्रदेशात → 66% (1986 चा कायदानुसार)
- IND → 21-23% वने
सर्वात जास्त → MP
सर्वात कमी → पंजाब व हरियाणा
- ~~लानूर~~ → 20.13% वने → MH
- वनजीवसंरक्षण कायदा → 1972
- वन संशोधन केंद्र → डेहराडून
- जागतिक वन दिन → 21 मार्च
- वन सप्ताह →
- वन्यजीव दिन → 3 मार्च
- वन्य जीव सप्ताह → 2-7 oct
- संत तुकाराम वन्य ग्राम योजना → 2006
- MH → सर्वात कमी वने → लानूर
सर्वाधिक वने → गडचिरोली
- IND राष्ट्रीय उत्पादनात वनांचा वाटा 2.5% आहे
- MH वनविकास महामंडळ → 16 Feb 1974 (नागपूर)
- IND वन अधिनियम → 1927
- चिमणी दिन → 20 मार्च
- दिल्ली व ओडिशा → राज्य पक्षी → चिमणी
- वन संवर्धन कायदा → 1980

राष्ट्रीय उद्यान:-

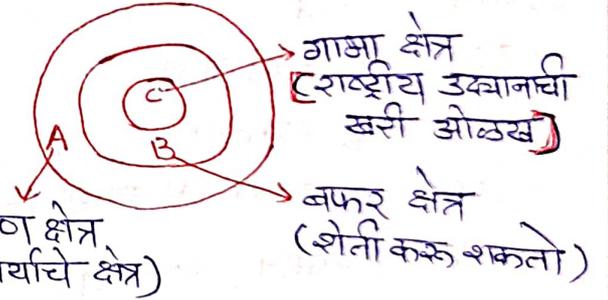
- IND → 99 <
- MH → 6 + 1

व्याघ्र प्रकल्प:-

- IND → 54
- MH → 6

नियंत्रण → भारत सरकार

- MH → 312 वाघ
- दर 4 वर्षांनी वाघांची गणना होते
- जगातील एकमेव रान म्हशी संवर्धित क्षेत्र → कोलामार्का, गडचिरोली
- IND 9 ले → जिनकार्देन (1935) UK (1936)
- MH 9 ले → ताडोबा, चंद्रपूर (1955)

- राष्ट्रीय उद्यानाची सीमा कायद्यानुसार आश्रयली जाते
- परवानगी शिवाय कोणाच्याही हस्तक्षेप करता येत नाही
- घ्राणी, पक्षी, वन्य जीव यांसाठी राक्षीव
- वन संरक्षण कायदानुसार स्थापना
- वन्यजीव संरक्षण कायदा 1972 → प्रकरण 4 अंतर्गत राष्ट्रीय उद्यानाची माहिती दिली आहे.
- भारतातील राष्ट्रीय उद्याने approx. 0.04 - 3162 sq.km. पर्यंत विस्तारलेले आहेत.

- IND सर्वात मोठे N.P. → हमास, लडाख
क्षेत्रफळ → 4400 sq.km

सर्वात उंच अक्षांशावर

- IND सर्वात लहान N.P. → दक्षिण बटन
आइसलँड

क्षेत्रफळ → 2 चौ. मैल (अंदमान-निकोबार)

• UNESCO अंतर्गत 3 N.P. →

1) काझीरंगा N.P. } आसाम
2) मानस N.P. }

3) केवलादेव N.P. → RJ

- N.P. चे 3 भागात विभाजन होते →

1) गाभा क्षेत्र (square area)

- मानवी हस्तक्षेपास पूर्णपणे बंदी

2) वफर क्षेत्र

- अंशोद्यन व कृषीसाठी वापर

3) संक्रमण क्षेत्र

- उद्यानत्वा बाह्य भाग

- लोक राहू शकतात

- नैसर्गिक संपत्तीचा वापर करता येतो

- स्थानिक समाज, शास्त्रज्ञ, सांसाजिक संस्था वापर करू शकतात

- IND → N.P. = 106

MH → N.P. = 6

1) गुगामल N.P.:

- क्षेत्रफळ = 361.28 sq.km.

- अमरावती

* N.P. → विदर्भ = 4

(प्रादेशिक विभाग) कोकण = 2

प. म्हा. = 1

* N.P. विभागानुसार (प्रशासकीय)

- नागपूर = 3

- अमरावती = 1

- पुणे = 1

- कोकण = 2

1) गुगामल N.P.:

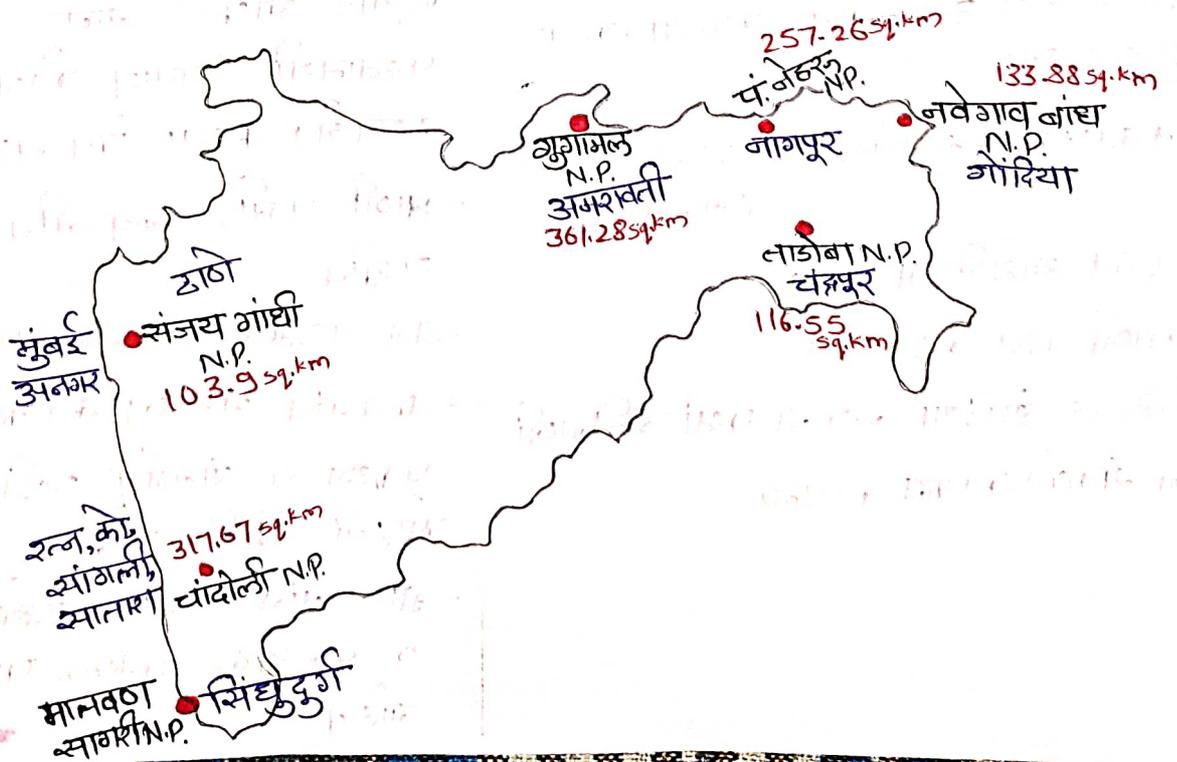
- सातपुडा पर्वतरांगेतील N.P.

- वाघासाठी राखीव

- तापी नदी खोऱ्यातील N.P.

- गाविलगड पर्वतातील N.P.

- जंख्या → सिपना, शंढु, खापर, गाडगी, डोलार

2) चांदोली N.P.:-

- सांगली = 19 गावे
- सातारा = 3 गावे
- रत्नागिरी = 1 गाव
- कोल्हापूर = 1 गाव

- IND → सर्वात लहान फुलपाखरू

- ज्यूल / जिरोथ

सर्वात मोठे फुलपाखरू → संदर्ब दावीना

- फुलपाखरांचा स्वर्ग

- 150 प्रकाशे रानपक्षी आढळतात

- निमशदाहरित वने

3) पंडित नेहरू N.P.:-

- स्थापना = 1975

- बुंदल जीरा लाकडी प्रवेशद्वार

4) नवेगाव बांध N.P.:-

- 1975

- गोदराई देवी

5) ताडोबा N.P.:-

- 1955

- वाघ व मगरीसाठी प्रसिद्ध

- चंद्रपूर पासून 45 km

(भद्रावती तालुका)

- सांबर लोटांगणाची जागा

- विशाल सरोवर

6) संजय गांधी N.P.:-

- बिबटे

- 1976 → Lion Safari Park

- कन्हेरी लेणी

- पूर्वीचे नाव → कृष्णागिरी उपवन

- तुलसी व कोवर्ड तलाव → आंता

- गढ्या → धौसर, मिठी, कोडसर, ओसिवरा

मालवण सागरी उद्यान:-

- जलचर प्राण्यांसाठी
(खेकडा, कोळंबी,)

- 1987

- 29122 sq.km → क्षेत्रफळ

- MH → 9 ले

- IND → 1) कच्छचे आंध्र → GJ

2) मन्नार, रामेश्वरम् → TN

3) मालवण

व्याघ्र प्रकल्प:-

गणना → दर 4 वर्षांनी

वर्ष	IND	MH
2006	1411	103
2010	1706	168
2014	2226	190
2018	2967	312

- वाघांची संख्या

1) MP = 526

2) KN = 524

3) UK = 442

4) MH = 312

- 1972 → वन्यजीव संरक्षण कायद्यांतर्गत
व्याघ्र प्रकल्प स्थापन

- जनक → कैलास संकला

• वक्सा → WB

• पलामु -

• डंपा - मिझोरम

2010 मध्ये

वाघांची नोंद नाही

- 2010 → सेंट पियर बर्ग → रशियां परिवद

- 2010-22 चा करार

↓
वाघांची संख्या दुष्परिणामासंबंधी

Int. वाघ दिवस → 29 July

व्याघ्र प्रकल्प

पहिले →

IND = बंबईघर → KN

MH = मेळघाट

मोठे →

IND = नागार्जुन

MH = सह्याद्री

लहान →

IND = औरंगा

MH = बीर

शेवटचे →

IND = गुरुघासीदास N.P. व

MH = तामोर पिंगला अभयारण्य मिळव

* राष्ट्रीय व्याघ्र संरक्षण प्राधिकरण

(NTCA)

- 2005

- वन्यजीव संरक्षण कायदा - 1972

मध्ये दुरुस्ती करून वन्यजीव

संरक्षण कायदा यांत बदल करून

NTCA ची स्थापना.

- अध्यक्ष → पंतप्रधान

- सदस्य संख्या → 11

- रचना →

- वन्यजीव क्षेत्राशी संबंधित → 8 सदस्य

- संसदेतील → 3 सदस्य

[राज्यसभा → 1, लोकसभा → 2]

- सचिव → I.G. of forest department

- कार्य →

- Tiger project ची घोषणा करणे

- व्याघ्र गणना करणे

- सर्वात लहान वाघ → सुमंत्रा 2.4m
(180-190cm)

- सर्वात मोठा वाघ → सायबेरीयन 3.7m
(170-208cm) ~~(751)~~

- वाघांचे सर्वसाधारण वजन →
100-180kg

1) ताडोबा अंधारी T.P.

- 1993-94

- वाघांची प्रजनन झुमी

2) पेंच T.P.

- 18 Feb. 1999

- 257.66 sq.km

- IND तील 25 वा

- वाघांची शजधानी

3) मेळघाट T.P.

- 1973-74

- 676.93 sq.km

- रानपिंगला दुर्मिळ प्राणी

- अंडु, आपर, शिपना, गाडगी,
डोबार → नक्सा

सहाद्री T.P.

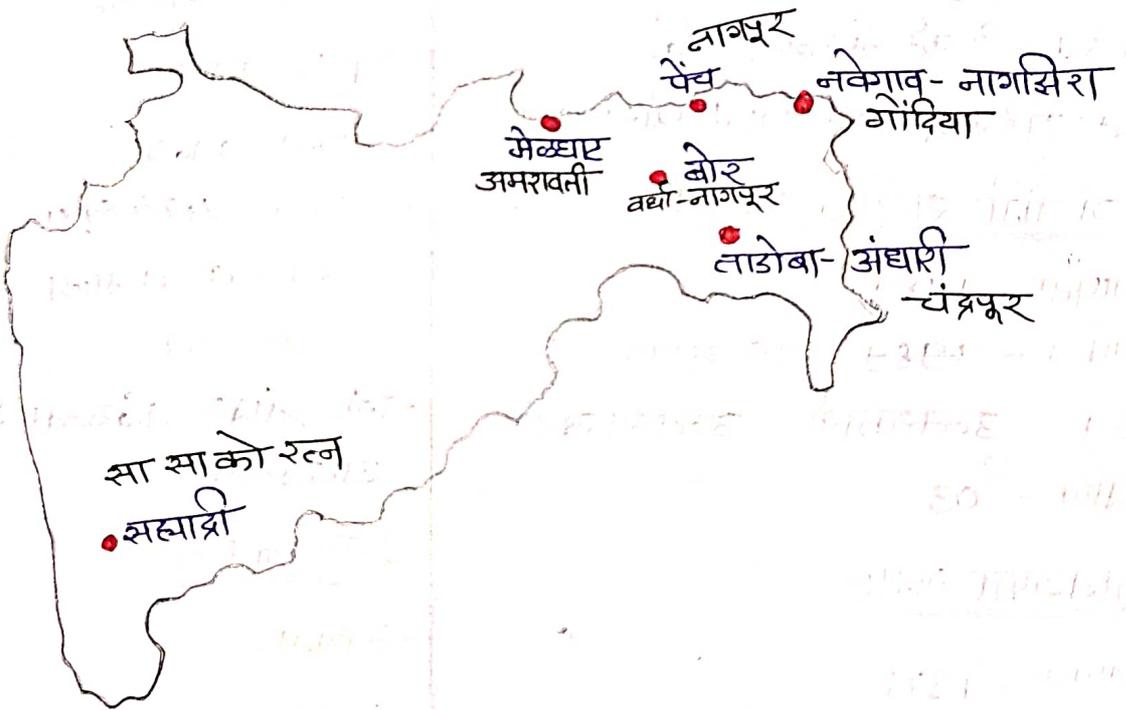
- सा सा को रत्न
- विदर्भा बाहेरील एकमेव T.P.
- 4 जिल्हाल असणारी एकमेव T.P.
- MH मधील 4 नंबरचा
- 14 May, 2014
- 2009-10 → घोषणा
- 741.22 sq.km.

नवेगाव - नागझीरा T.P.

- 12 Dec, 2013 → मंजुरी
- MH → 5 वा

बोर T.P.

- 2014
- IND - 4 वा
- MH - 6 वा
- 134 sq.km.

वजांचे प्रकार :-

- 1949 → खार भूमी विकास कार्यक्रम
- पनवेल → खार भूमी संशोधन केंद्र
- मृत व जल संधारण क्षेत्र → 1923
→ मांजरी, पुणे

- 1) उष्ण कटिबंधीय सदाहरित वने
- 2) उष्ण कटिबंधीय निम्न सदाहरित वने
- 3) उप उष्ण कटिबंधीय सदाहरित वने
- 4) उष्ण कटिबंधीय मान्सून / आर्द्र पानझडी वने
- 5) उष्ण कटिबंधीय शुष्क पानझडी वने
- 6) उष्ण कटिबंधीय कार्टेरी वने

1) उष्ण कटिबंधीय सदाहरित वने →

- आढळ → सह्याद्री पर्वताचा पायथा सावंतवाडी
- पर्जन्य → 200 cm <
- हवामान → उष्ण व ह्मट
- मृदा → जांभी
- वृक्ष उंची → 45-60 m

2) उष्ण कटिबंधीय निम्न सदाहरित वने :-

- आढळ :- आंबोली, लोणावळा, इगतपुरी
- पर्जन्य :- > 200 cm >
- वृक्ष स्वरूप :- कमी उंचीचे
- वृक्ष :- किंडल, रानफणस, नाणा, कदंब, इ.

3) उप उष्ण क. सदाहरित वने :-

- आढळ :- महाबळेश्वर, पाचगणी, श्रीमंशंकर
- MH- उत्तरेकडील गाविलगड टेकड्या
- पर्जन्य :- 250 cm <
- उंची :- 40-60 m
- वृक्ष :- जांझूळ, अंजन, हिरडा, कारवी, आंबा, बेहडा
- मधुमक्षिका पालन महत्त्वाच्या व्यवसाय

4) उष्ण क. मान्सून / आर्द्र पानझडी वने :-

- आढळ :- चंद्रपूर, गडचिरोली, पूर्वेकडील जिल्हे. चिरोली- नवेगाव टेकड्या
- अल्लापल्ली वने
- उंची :- 30-40 m
- वृक्ष :- जांझूळ, अंजन, बेहराम, कारवी, सागवान, पाईन, हिरडा.

- पर्जन्य :- 120-160 cm

5) उष्ण क. शुष्क पानझडी वने :-

- आढळ :- अजिंठा अंगररांग, पूर्वेकडील कमी उंचीच्या टेकड्या
- वृक्ष :- बेल, बित्रशालू, अंजन, पळस, शिसम, सागवान, तेंदु, खैर, हेडी, घाबडा
- पर्जन्य :- 80-120 cm

6) उष्ण करिबन्धीय काटेरी वने :-

- आढळ :- दख्खन पठारावर मध्य महाराष्ट्रात सोलापूर, सातारा, सांगली, नगरचा पूर्व भाग, मराठवाडा, विदर्भ

- पर्जन्य :- 80cm >

- कोरडे हवामान

- वृक्ष :- वीर, वाझूळ, हिवर, हिरडा, निंब, निवडुंगा